

There are no jobs on a dead planet!

Begin november 2018 tovert VVD fractievoorzitter Klaas Dijkhoff een nieuw konijn uit zijn hoge hoed: kerncentrales voor 'schone en goedkope energie'¹. Een dag later blijkt een Kamermeerderheid het met hem eens. Ook minister Wiebes is, heel voorzichtig, 'pro', zij het voor de lange termijn. Waarom? Omdat, volgens Dijkhoff, we zonder kernenergie de klimaatdoelen niet halen².

Vreemd. Een maand eerder, in reactie op het Urgenda-vonnis, is partijgenoot Wiebes nog vol vertrouwen. Over kernenergie geen woord³.

De door de rechter bevestigde opdracht luidt: eind 2020 25% minder broeikasgassen⁴ dan in 1990⁵. Waar zitten we nu? Op min 13%. Nog twee jaar resteren voor de rest. En de uitstoot van CO2 ligt in 2017 hóger dan in 1990⁶. De harde werkelijkheid achterhaalt Wiebes...

Een Klimaatakkoord, moet deze trend keren, maar is nog steeds niet rond.

De Nederlandse klimaatmachine hapert, terwijl de effecten van klimaatverandering zich opstapelen. Meer verwoestende orkanen en bosbranden, ernstiger overstromingen, extreme droogte⁷.

Behalve Donald Trump weet iedereen: de schade die de mens aanricht aan planeet aarde passeert een kritische grens. Als iedereen consumeert en produceert zoals wij nu in Nederland doen, hadden we 3,5 aardbol nodig. De wereld als totaal staat op 1,8⁸. Toch hebben we maar één aarde ...

De club van Rome, die begin jaren '70 de alarmbel luidt, krijgt vijftig jaar later alsnog gelijk⁹: er *zitten* grenzen aan de groei, die grenzen zijn nu bereikt, nee overschreden.

Dat raakt aan de economische uitgangspunten van het westen: groei, consumeren en winstmaximalisatie. Dus ook aan de Nederlandse arbeidsverhoudingen.

De vakbeweging is vooral via *de polderlijn* verbonden met klimaat en duurzaamheid. We zitten ook (nog) aan tafel bij het wankelende Klimaatakkoord.

Maar er nadert een keuzemoment: doorgaan op deze weg of niet? En dat is niet het enige klimaatgerelateerde vakbondsdilemma.

Stoppen of doorgaan in de klimaatpolder?

In 2013 is er optimisme: het Energieakkoord staat er, mede dankzij de vakbeweging. Voortbouwend daarop moet Ed Nijpels van de overheid meer dan 100 organisaties¹⁰ richting een Klimaatakkoord

¹ <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/de-olifant-aan-de-tafel-van-wiebes-is-kernenergie~b775b32e/>

² <https://fd.nl/economie-politiek/1276771/dijkhoff-klimaatdoelen-alleen-haalbaar-met-nieuwe-kerncentrales>

³ Kernenergie komt ook in het 'Voorstel voor hoofdlijnen van het Klimaatakkoord' *niet* voor; zie https://www.klimaatakkoord.nl/binaries/klimaatakkoord/documenten/publicaties/2018/07/10/hoofdlijnen-compleet/180710+-+Voorstel+voor+hoofdlijnen+voor+het+Klimaatakkoord+10+juli_totaal.pdf

⁴ <https://www.urgenda.nl/themas/klimaat-en-energie/klimaatzaak/>

⁵ <https://nos.nl/artikel/2254129-wat-moet-het-kabinet-doen-na-de-urgenda-uitspraak.html>

⁶ Berekend op basis van CBS-cijfers (optelsom van CO2-uitstoot door energiebedrijven en CO2 afkomstig van 'overige sectoren'. Of in *deze* cijfers ook lucht- en zeevaart zijn meegenomen wordt niet duidelijk <https://www.cbs.nl/nl-nieuws/2018/19/uitstoot-broeikasgassen-in-2017-licht-afgenomen>

⁷ <https://www.wnf.nl/wat-wnf-doet/themas/klimaatverandering/gevolgen.htm>

⁸ <https://voetafdruk nederland.nl/over-de-voetafdruk/>

⁹ De econoom Graham Turner bevestigde in zijn onderzoek (2008-2012) dat de aannames van *De grenzen aan de groei* in grote lijnen spoorden met de reële historische gegevens sedert 1972.

https://nl.wikipedia.org/wiki/De_grenzen_aan_de_groei

¹⁰ <https://www.hier.nu/themas/klimaatverandering/dit-moet-je-weten-over-het-klimaatakkoord>

leiden. Dat lukt hem, min of meer¹¹. Maar dit poldercompromis blijkt zo vaag dat de rekenmeesters nog geen goede 'doorrekening' kunnen leveren¹².

Al in 2013 - het Energieakkoord - tekent de conflictstof zich af. Ondernemers vinden aandacht voor klimaat, milieu en schone energie prima, *mits* de concurrentiepositie niet in het geding komt, *mits* hun groei niet wordt geremd, en *mits* het niet leidt tot lastenverzwaring. Anders...jammer voor het klimaat, want winst gaat voor. Het concept-klimaatakkoord van 2018 combineert breedspakige intenties met zoveel concrete voornemens, dat dit 'werkgeverstijdbommetje' uit het zicht raakt.

Maar het tikt wel degelijk verder.

De praktijk van grote bedrijven staat bovendien haaks op de intenties. In Mozambique bereidt Shell - met steun van de Nederlandse staat¹³ - de exploitatie van een nieuw aardgasveld voor. Bestemd voor de productie van...dieselolie¹⁴. Ook het groene imago van Unilever blijkt deels *windowdressing*. Het bedrijf is medeverantwoordelijk voor grootschalige ontbossing ten behoeve van palmolieplantages¹⁵. Grote bedrijven trainen via 'Business Europe', waar ook VNO-NCW bij hoort, klimaatmaatregelen. Maar het bedrijfsleven is niet de enige klimaatzondaar. Bij de overheid, regievoerder en 'aanjager', is schijnheiligheid troef.

Hoe geloofwaardig ben je, als je...

- Schiphol (via Lelystad) koste-wat-het-kost laat groeien¹⁶?
- de luchtvaart ontziet met belastingvoordelen en subsidies en vrijwaart van harde klimaatdoelen¹⁷?
- milieuvervuilende overconsumptie, inclusief die spotgoedkope vakantievluchten, blijft stimuleren? Ook ten koste van de werknemers¹⁸.
- files toejuicht, want 'een teken van economische groei', en beloont met miljoeneninvesteringen in nieuw asfalt¹⁹?
- effectieve klimaatmaatregelen als rekeningrijden blokkeert²⁰?
- het openbaar vervoer, overlaat aan de grillen van de markt en van budgettaire afgeknepen gemeentes en provincies²¹?

'Sociale partners' blijken geen sociale partners maar sociale tegenstanders. Grote ondernemingen hebben sinds de jaren 80 de lange termijnfocus ingeruild voor de korte termijn winstzucht van aandeelhouders en hedgefonds. Ten koste van klimaat en duurzaamheid. De neoliberale overheid faciliteert dit, via marktwerking en belastingvoordelen, en spreekt met een 'dubbele milieutong'.

Logisch dus dat het allemaal niet opschiet. Logisch dat ook de sociale paragraaf, waar de vakbeweging terecht op hamert, stukloopt. Dat zet 'de klimaatpolder' onder druk.

Dilemma voor de vakbeweging: doorgaan en de schade beperken, of kappen? Is er een alternatief? En dat brengt ons op een tweede vakbondsdilemma.

---

¹¹ https://www.klimaatakkoord.nl/binaries/klimaatakkoord/documenten/publicaties/2018/07/10/hoofdpijnen-compleet/180710+-+Voorstel+voor+hoofdpijnen+voor+het+Klimaatakkoord+10+juli_totaal.pdf

¹² <https://nos.nl/artikel/2252053-klimaatplannen-te-vaag-voor-doorrekening.html>

¹³ <https://downtoearthmagazine.nl/nederland-gaskoorts-ontwikkelingsdoelen-mozambique/>

¹⁴ <https://www.ftm.nl/artikelen/nederlandse-overheid-mozambique-de-gaswinst-van-shell?share=1>

¹⁵ <https://www.duurzaam-ondernemen.nl/greenpeace-palmolie-gebruikers-unilever-nestle-en-mondelez-betrokken-bij-verwoesting-van-130-000-hectare-tropisch-regenwoud/>

¹⁶ Coalitiepartner VVD wil niet op Lelystad wachten: dan maar op Schiphol zelf meer vluchten dan was afgesproken <https://www.ad.nl/politiek/onenigheid-in-coalitie-over-groei-schiphol~ad7a2238/>

¹⁷ Paul Peeters van de TU-Delft geeft in zijn proefschrift aan dat de toenemende vervuiling door de luchtvaart het mede onmogelijk zal maken de klimaatdoelen van Parijs te halen. <https://www.luchtvaartnieuws.nl/nieuws/categorie/72/algemeen/luchtvaart-maakt-klimaatdoelen-parijs-onmogelijk>

¹⁸ Met Ryanair als meest schandelijk voorbeeld

¹⁹ <https://nos.nl/artikel/2257103-meer-asfalt-het-r-woord-of-toch-het-ov-hoe-lossen-we-het-fileprobleem-op.html>

²⁰ idem

²¹ bv in de tijd van Rutte 1: <https://www.anbo.nl/meest-gestelde-vragen/wat-heeft-het-kabinet-rutte-i-bereikt/10-openbaar-vervoer>

Investeren in de eigen machtsbasis of verder op lemen voeten?

'Uitstappen' kan niet zonder alternatief en ook niet zonder druk - tegenmacht - vanuit de achterban, de machtsbasis van de vakbonden. 'Blijven' trouwens ook niet: polderen zonder sterke wortels resulteert in een reus op lemen voeten²².

De belangrijkste potentie van de vakbonden ligt in bedrijven en instellingen, ook al zijn die complexer dan veertig jaar geleden. Daar treffen werknemers de werkgever en zijn managers. Daar werken ze samen met hun collega's. Daar kan 'samen staan we sterk' gestalte krijgen.

Helaas, op de werkvloer is de Nederlandse vakbeweging bijna altijd zwak geweest²³.

De bonden probeerden dat vanaf de jaren '60 te veranderen. Maar het 'bedrijvenwerk' is sinds de jaren '90 structureel verwaarloosd, inclusief de (ook voor milieu en klimaat belangrijke) Ondernemingsraad.

Nu de klimaatpolder onder druk staat, wordt de vakbondspositie in bedrijven en instellingen ook op dit onderwerp urgent. Zonder sterke positie op de werkvloer géén structurele druk op werkgevers en overheid, geen positie als drijvende kracht achter een 'Just Transition'²⁴.

Maar de FNV aarzelt. Recent is de klimaatvisie van de bond verwoord in een visiedocument.

Activiteiten worden internationaal, landelijk, regionaal, lokaal en sectoraal gepositioneerd. Voor vakbondsleden en werknemers in bedrijven en instellingen lijkt in dit concept nauwelijks een rol

OP WELK NIVEAU SPEELT HET VRAAGSTUK zich AF? OP WELK NIVEAU WIL/KAN FNV ER IETS MEE DOEN?

	klimaat beleid	innovatie: kennis energievormen	kosten: eerlijker omschakeling	werkgelegenheid sectoren/regio's	FNV leden als burger/consument
sectoraal		X		X	
landelijk	X	X	X	X	X
regionaal			X	X	X
lokaal			X		X
internationaal	X				

weggelegd. Toch ervaren *zij* de sociale gevolgen van de energietransitie aan den lijven. *Zij* kunnen bovendien, meer dan veel anderen, wanneer nodig, directe druk op werkgevers zetten.

Het dilemma: *durft* de vakbeweging het roer om te gooien en *vol* in te zetten op de noodzakelijke versteviging van de machtsbasis in bedrijven en instellingen? Of blijven die investeringen beperkt, soms ook belemmerd door de misvatting dat 'sector' en 'werkvloer' identiek zijn?

Dilemma 3: smal of breed?

In de jaren '90 kiest de FNV voor een 'smalle vakbeweging'²⁵. Aandacht voor milieu hoort daar niet bij, al zet die keuze zich moeizaam door. Pas begin 21ste eeuw wordt dat daadwerkelijk gerealiseerd, op beperkte activiteiten in SER-verband na.

Maar het klimaat staat de laatste vijf jaar steeds urgenter op de maatschappelijke agenda. De vakbeweging volgt, de aandacht voor duurzaamheid groeit.

In algemene termen kiest de vakbeweging vóór een ambitieus klimaatbeleid. Via samenwerking met milieuorganisaties en met concrete standpunten die de sfeer van arbeid en inkomen overstijgen. In beleidsdocumenten wordt ook de link met de achterliggende maatschappelijke verhoudingen gelegd: "Dat vraagt om drastische veranderingen in ons economische systeem en de wijze van produceren en consumeren. Daarin past ook het streven naar het verantwoord omgaan met schaarse

²² Overigens is de auteur géén sterk voorstander van 'uitstappen'. Blijven meedoen kan, vanuit een eigen machtsbasis en met een eigen programma, zinvol zijn: toegang tot informatie, het 'aftasten' van de tegenstander (wie weet...) en een podium voor de vakbondsinstek.

²³ oa Windmuller - 'Arbeidsverhoudingen in Nederland' - en A. Geul, H. Slomp en L.B. van Snippenburg* Vakbondskracht en vakbondsinvloed in Nederland en België - <https://rjh.ub.rug.nl/arbeidsvraagstukken/article/viewFile/26216/23658>

²⁴ <https://www.ituc-csi.org/just-transition-centre?lang=en>

²⁵ Zie ook <https://www.verhagen-bakker.nl/milieu/Vakbeweging%20en%20Milieu-historisch.pdf>

grondstoffen, het sluiten van kringlopen en het werken aan een meer circulaire economie. Een duurzame economie is ook meer dan het realiseren van CO2 (koolstofdioxide) reductie. Uiteindelijk betekent het een structurele verandering van de economie.²⁶"

Maar klimaatmaatregelen hebben ook grote *directe* gevolgen voor werknemers. Aan de ene kant: nieuwe sectoren komen op, bestaande groeien uit hun jasje. Dat leidt tot cowboybedrijven, onvoldoende mensen en vakmanschap, onveilig werk, ongezond hoge werkdruk. Aan de andere kant sectoren die hun einde zien naderen. Denk aan de kolenoverslag, de kolencentrales, het kolentransport per schip en per trein. Werknemers zien hun bestaanszekerheid bedreigd. Voor ouderen dreigt na de ww-periode minimumloon of minder. Een vakbeweging die het afwentelen van de sociale gevolgen van klimaatbeleid en energietransitie op werknemers niet adequaat pareert, is geen knip voor de neus waard.

Moeten we onze knopen tellen en alles zetten op de sociale kant van de klimaatmaatregelen: 'lusten en lasten' en werkgelegenheid? Of is dat niet genoeg en moeten we breder kijken?

De FNV-benadering, hoewel niet altijd eenduidig, is vaak 'smal': *"De focus van de FNV is dan ook gericht op de effecten en belangen van klimaatbeleid en energietransitie voor haar leden in sectoren en organisaties.²⁷"*

Zo'n benadering plaatst de FNV per definitie in een defensieve positie, en daarmee op achterstand: redden wat er te redden valt. De fundamentele besluiten over klimaatkeuzes en -maatregelen laat je over aan andere partijen. Maar de sociale impact daarvan vloeit *direct* voort uit die keuzes. Een eenzijdige milieufocus op inkomen, werk en opleiding - en af en toe op veilig en gezond werk - is dus risicovol. Groot kans dat we daarmee *beide* vakbondsdoelstellingen missen: de 'smalle' - *arbeid en inkomen* - én de 'brede' - *een leefbare planeet*.

'Breed' en 'smal' zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. En geen van twee is in goede handen bij de 'sociale tegenstanders', bedrijven en overheid. Opereren over de volle klimaatbreedte vergroot de kansen op een sociaal verantwoorde transitie en voorkomt 'pleisters plakken'!

Beperking tot arbeid en inkomen bewerkt dat werknemers wel meebouwen aan de verdedigingslinie, maar de klimaatmaatregelen zelf als bedreiging gaan ervaren.

Een eenzijdig op 'arbeid en inkomen' gerichte vakbondsofstelling doet ook geen recht aan de bredere benadering die de internationale vakbeweging voorstaat. Daar vormen *"There are no jobs on a dead planet"*, een *"Just Transition"* en *"Decent Work"* een drie-eenheid²⁸.

De grote uitdaging: de strijd voor een sociaal-rechtvaardige klimaataanpak in een breder kader plaatsen, en daarmee benutten voor 'sensibilisering'²⁹ van werknemers op de klimaatproblematiek en de daarachter schuilgaande economische en politieke belangen.

Want ook overleven op deze planeet is werknemersbelang, en van hun kinderen en kleinkinderen.

De vakbeweging *kan* een unieke rol spelen in de strijd voor effectieve klimaatmaatregelen. Die strijd is niet te winnen zonder de inzet van organisaties die weten hoe ze mensen moeten bereiken, betrekken, mobiliseren en organiseren....organisaties zoals de vakbeweging.

Wat ons verder onderscheidt is *de potentie* om grip te krijgen op productieprocessen en zeggenschapsverhoudingen *in* bedrijven en instellingen via een sterke positie op de werkvloer.

Maar er is nog meer. Een greep:

---

²⁶ "FNV visie klimaatbeleid en energietransitie" - oktober 2018 - blz. 4

²⁷ idem

²⁸ Zie ook <https://www.verhagen-bakker.nl/milieu/Vakbeweging%20en%20Milieu-historisch.pdf>

²⁹ Een in Vlaanderen veel gebruikte term: *"gevoelig maken voor een bepaald probleem of een maatschappelijke kwestie"*

1. draagvlak: de vakbeweging heeft de potentie en de positie om werknemers actief te laten participeren bij het formuleren en implementeren van klimaatmaatregelen.
2. de milieuproblematiek overlapt vaak met Veilig en Gezond Werk
3. veel vakbondskaderleden zijn ook Ondernemingsraadslid. Ondernemingsraden hebben wettelijke bevoegdheden op milieu, investeringen en organisatie van het werk. Die kunnen en moeten benut worden voor het gezamenlijk afdwingen van duurzaamheidsafspraken in bedrijven.
4. op het thema 'mobiliteit' kan de vakbeweging van grote invloed zijn. Afspraken met werkgevers over schone vormen van woon-werkverkeer. Druk op overheden om te kappen met de *aanbestedingsrace naar beneden* in het OV. Nieuwe impulsen voor duurzaam openbaar vervoer.
5. via pensioenfondsbesturen is een klimaatwereld te winnen. De eerste aanzet is er: het Internationaal Vakverbond (ITUC), waar ook de FNV deel van uitmaakt, agendeert het beleggen in duurzame projecten³⁰.

De zich als 'sociale tegenstanders' ontpoppende 'sociale partners', bij wie het klimaat NIET in veilige handen is, plaatsen de vakbeweging op een cruciale tweesprong.

Dat is het derde dilemma: kiezen we voor 'smal' én 'breed', in verbinding met elkaar. Of beperken we ons tot de gevolgen van klimaatplannen voor arbeid en inkomen, al dan niet gepimpt met ongetwijfeld oprechte, maar gratis duurzaamheidsintenties?

Waarom ontbrekende verbinding tussen klimaaturgentie en sociale gevolgen leidt, toont Frankrijk, november 2018: massaal protest tegen de verhoogde brandstofprijzen. In het concept-klimaatakkoord worden veel woorden gewijd aan draagvlak en participatie. Maar de kloof tussen woorden en daden is groot. Zeker als de aanjager een ongeloofwaardige overheid is. De vakbeweging is dé partij om dit vertrouwensvacuüm te vullen.

Vijf randvoorwaarden om die uitdaging succesvol aan te gaan:

1. geloofwaardigheid: kabinet en werkgevers missen dit, de vakbeweging niet;
2. participatie: 'milieu' als testcase voor activerend vakbondswerk. Lokaal, maar vooral in bedrijven en instellingen;
3. alternatieven: in samenwerking met milieu-organisaties en achterban de vakbeweging 'mededragers' maken van oplossingen die werken. Die problemen bij de wortel aanpakken, zonder de winst ongedaan te maken door extreem beslag op schaarse ruimte, ontbossing, afvalproductie.
4. Cruciaal: sociaal-rechtvaardige en werkbaar alternatieven voor werknemers, ZZPers en kleine ondernemers vanwege de impact van klimaatbeleid op hun bestaan;
5. 'sensibiliseren' op klimaaturgentie: bevordert - of geremd - door de wijze waarop de strijd voor een sociaal-rechtvaardige energietransitie wordt ingevuld.

Reactief en defensief of pro-actief en offensief?

Een glad-ijs-dilemma. Grijsgedraaid in allerlei management- en marketingboekjes. Maar *kies* kan het verschil betekenen tussen winst en verlies in het klimaatgevecht.

Op één onderwerp is de vakbeweging bedreven in pro-actief en offensief opereren: de cao. Daar komen we met een eigen voorstellenbrief, formuleren eigen cao-eisen, stippelen de eigen actie- en onderhandelingsroute uit, en boeken resultaat. Kaderleden en vakbondsbestuurders wéten dat als je afwacht, je de halve wedstrijd al verloren hebt.

Maar in 'de polder' opereert de FNV vooral defensief. Daar zijn het 'de anderen' die de toon zetten en het speelveld bepalen. Meestal de overheid: die komt met de plannen, wij reageren. Als de

³⁰ <https://www.workerscapital.org/?lang=en>

overheid geen plan heeft...dan vragen we daarom. Via brieven en petities. Waarna het weer aan de vakbeweging is om te reageren.

Dat gebeurt óók in de klimaatpolder. We praten mee, maar anderen slaan de toon. Zelf zijn we vooral scherp op de 'sociale paragraaf'.

Opvallend is wel dat critici van de klimaatpolder het primair hebben over werkgevers en overheid. De vakbeweging komt in hun betogen niet eens voor³¹.

Maar, in managementstaal: hier ligt een kans, een uitdaging.

Stel je voor: de door winstbelang, concurrentie en marktwerking gedreven werkgevers en overheid *helemaal zat*, lanceren milieuorganisaties en vakbeweging op eigen kracht een klimaatplan.

Met alle beschikbare kennis (óók in de vakbeweging) moet dat mogelijk zijn.

Ons motto: '*als jullie het niet doen, doen we het zelf.*'

Op die manier profileren we ons als dé organisaties bij wie het klimaat wél in goede handen is. Zo'n eigen klimaatplan is inzet en toetsingskader bij gesprekken en confrontaties met de sociale tegenstanders. Het helpt vorm te geven aan een 'sociale klimaatagenda', en daarmee aan draagvlak. Natuurlijk heeft elk voordeel zijn nadeel. Daar alert op zijn is belangrijk. Maar wel *binnen* het kader van zo'n offensieve aanpak. Dat hoeft allemaal geen jaren te duren. Wie durft?

Gemeenschappelijk klimaatprogramma van vakbeweging en milieuorganisaties - een voorzet

1. eigen reductiedoelstellingen formuleren per 'klimaattafel' en per sector;
2. maatregelen om die doelstellingen te halen;
3. sociale paragraaf concretiseren (JustTransition en Decent Jobs);
4. lusten en lasten niet verhalen op werkenden, uitkeringsgerechtigden, gepensioneerden en kleine ondernemers.
5. niet eenzijdig de focus op CO2, maar klimaat, milieu en duurzaamheid integraal beetpakken

iets concreter:

1. dividendbelasting - 2 miljard per jaar - voor 100% in klimaatplan en energietransitie steken
2. stop het aanbestedingscircus, zet vol in op klimaatvriendelijk hoogwaardig OV, als alternatief voor vervuilend vliegen en autorijden.
3. beperk het wegverkeer (27% van de CO2-uitstoot), kies niet voor extra asfalt. Rekeningrijden helpt!
4. beperk woon-werkverkeer door thuiswerken en OV-faciliteiten. Sleur bedrijven niet het hele land door: korte afstand tussen woon- en werkplek.
5. reduceer de doorgeschoten logistiek, die een direct gevolg is van de (inter)nationale concurrentierace.
6. harde klimaatdoelen, ook voor lucht- en zeevaart
7. arbeidstijdverkorting en vroegpensioen bij het maatwerkinstrumentarium voor Just Transition
8. bronaanpak (emissiereductie, geen rooibouw op onze planeet) gaat boven (tijdelijke) beschermingsprojecten.

Tot slot:

- durf het taboe op 'consumentisme' en 'grenzen aan de groei' te doorbreken
- practice what you preach: geef zelf het goede voorbeeld.

---

³¹ <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/klimaatdeskundigen-regering-stop-met-polderen-over-het-klimaatakkoord~b47aff6f/>